Urszula M. Żegleń
Katedra Kognitywistyki
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
email: zeglen@umk.pl
ORCID: 0000-0003-3855-3615

Edukacja i badania w wymiarze interdyscyplinarnym

Jubileusz 10-lecia kierunku kognitywistyka na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/ZN.2019.015>

W dniach 29–31 maja 2019 r. toruńscy kognitywiści (studenci wraz ze swoimi wykładowcami) świętowali 10-lecie kierunku kognitywistyka na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. Jubileusz tego z powodzeniem realizowanego projektu naukowo-dydaktycznego uczczono również naukowo. Nie było to podsumowanie z patrzaniem w przeszłość, lecz kierowanie się ku przyszłości i wskazywanie na perspektywę rozwojową prowadzonych aktualnie badań. Dziesięć lat dla rozwoju kierunku to niewiele, ale jak rozumieją to toruńscy kognitywiści: *a small step of 10 years is a giant leap for the future*. A ponieważ badania w kognitywistyce mają charakter interdyscyplinarny, to celem konferencji było pokazanie tego wymiaru. Dlatego też konferencja odbywała się pod adekwatnym tytułem „Edukacja i badania w wymiarze interdyscyplinarnym” (*Education and research in interdisciplinary dimension*). Ta jubileuszowa konferencja, jakkolwiek bardziej robocza – warsztatowa, to ze względu na zaproszonych zagranicznych wykładowców miała charakter międzynarodowy, więc obrady prowadzone były w języku angielskim. Dopiero ostatni dzień konferencji połączony z Posiedzeniem Polskiego Towarzystwa Kognitywistycznego był dniem polskim, z panelem dyskusyjnym dotyczącym tematyki konferencyjnej, ale w odniesieniu do lokalnych problemów ośrodków akademickich realizujących studia z zakresu kognitywistyki.

Pierwszy dzień wypełniły dwa wykłady gościnne i zwiedzanie Interdyscyplinarnego Centrum Nowoczesnych Technologii (ICNT), będącego miejscem obrad konferencyjnych. Goście mogli odwiedzić laboratoria kognitywne, w których realizowane są projekty zarówno długofalowe zespołowe (np. prof. Włodzisław Ducha prowadzącego ze swoim zespołem zaplanowane na lata 2016–2022 badania „W poszukiwaniu źródeł aktywności poznawczej mózgu”, finansowane z grantu NCN Symfonia 4), jak i indywidualne (np. studenta II stopnia kognity-

wistyki, Olgierda Borowieckiego, laureata Diamentowego Grantu przyznanego przez MNiSW na realizację w okresie 2019–2022 badań fMRI w ramach projektu zatytułowanego „Praksje wyobrażeniowe – czy mózgowe podłoże proceduralnych umiejętności kognitywnych jest tożsame z mózgowym podłożem proceduralnych umiejętności motorycznych?”). Kognitywiści uczestniczą też w grantach MNiSW KUBUS – Komercjalizacja Uniwersyteckich Badań i Usług realizowanych przez Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości. Tego typu dwuletni projekt w ramach grantu MNiSW KUBUS, Inkubator Innowacyjności Plus, realizuje Karolina Finc – najbardziej „utytułowana” w rozmaitych konkursach absolwentka toruńskiej kognitywistyki (w 2019 r. jeszcze doktorantka prof. Ducha na Wydziale Astronomii, Fizyki i Informatyki Stosowanej). Studenci kognitywistyki są przygotowani do prowadzenia badań za względu na to, że podczas studiów realizują wieloobszarowy program, a także mają możliwość włączenia się do różnych zespołów badawczych.

Uczestnicy konferencji podejmowani byli przez dyrektora Centrum, prof. Jerzego Łukaszewicza, który jako gospodarz dokonał oficjalnego otwarcia konferencji. Goście powitani zostali przez prodziekan do spraw studenckich na Wydziale Humanistycznym (od roku akademickiego 2019/2020 przemianowanym na Wydział Filozofii i Nauk Społecznych) prof. UMK Anitę Pacholik-Żuromską (jednocześnie współorganizatorkę konferencji) oraz przez ówczesną kierowniczkę Katedry Kognitywistyki, prof. Urszulę Żegleń (również współorganizatorkę konferencji).

Wykład inauguracyjny zatytułowany „Neurocognitive foundations of human volition” wygłosił specjalny gość konferencji, światowej sławy brytyjski neurokognitywista, prof. Patrick Haggard z Institute of Cognitive Neuroscience, University College London.

Patrick Haggard należy do prekursorów badań eksperymentalnych nad neuronalnymi podstawami zachowań wolitywnych. Do uznanych dziś za klasyczne i najbardziej dyskutowanych należą działania Benjamina Libeta z jego sławnym eksperymentem (z 1983 r.), w którym potwierdził istnienie w naszym mózgu, odkrytego w 1964 r. przez niemieckich neurofizjologów Hansa H. Kornhubera i Ludigera Deekego, sygnału nazwanego „potencjałem gotowości” (*readiness potential*), poprzedzającego o średnio 0,55 sek. wykonanie dłonią ruchu. Te pierwsze eksperymenty poprzedziły całą serię dalszych, trwających do dziś badań eksperymentalnych i dyskusji dotyczących interpretacji ich wyników, a w szerszym gronie, z udziałem filozofów i psychologów, także kontrowersji wokół przyczyn naszych zachowań: czy mają podstawy w procesach neuronalnych, czy też są rezultatem świadomych intencji? Haggard powtórzył niektóre z eksperymentów Libeta, na nowo interpretując korelacje między aktywacją odpowiednich obszarów motorycznych mózgu a wykonanym z opóźnieniem działaniem. Z toruńskimi kognitywistami podzielił się wynikami swoich badań, przypominając współpracę

z Liebetem¹. Dzisiaj Haggard należy do najbardziej znanych na świecie neurokognitywistów, prowadzących badania dotyczące naszych działań wolitywnych. W swoim fascynującym wykładzie w niezwykle komunikatywny sposób przedstawił słuchaczom odmienną od filozoficznej i klasycznej psychologicznej perspektywę neuronauki kognitywnej, prezentując wyniki własnych badań.

Fot. 1–2. Profesor Patrick Haggard podczas wykładu na UMK 29 maja 2019 r. Fot. Andrzej Romański

¹ Zob. m.in. P. Haggard, B. W. Libet, 2001, “Conscious Intention and Brain Activity”, *Journal of Consciousness Studies* 8: 47–63.

Kolejny zaproszony mówca pogłębił jeszcze to odmienne od tradycyjnego, filozoficznego spojrzenie na doświadczenie świadome, tym razem na percepcję. Z dużym zainteresowaniem, szczególnie kognitywistów związanych z KogniLabem, spotkał się wykład „Is conscious perception of virtual reality generated by our brains?” wygłoszony przez współpracującego z toruńskimi kognitywistami niemieckiego filozofa i kognitywistę Wanję Wiesego z Uniwersytetu Johanna Gutenberga w Moguncji². Ale wystąpienie okazało się bardzo ciekawe zarówno dla neurokognitywistów, jak i filozofów. A dotyczyło naszej zwykłej percepcji wizualnej, w wyjaśnieniu której kognitywiści w swoich zaawansowanych badaniach proponują różne podejścia. Wiese prowadzi badania w paradygmacie predykcyjnym, zgodnie z którym – mówiąc najogólniej – nasze procesy poznawcze, w tym percepcja, wyjaśniane są przez dokonywaną obliczeniowo (we wnioskowaniach bayesowskich) w naszym mózgu minimalizację błędów powstałych w wyniku rozbieżności między odgórnym, wewnętrznym sygnałem wirtualnym a oddolnym, wywołanym przez przyczynę zewnętrzną, czyli pochodzącym z otoczenia percypującego, sygnałem sensorycznym. Usprawiedliwione jest tu mówienie o rzeczywistości wirtualnej, bo to mózg traktowany jest jako maszyna predykcyjna do generowania tych wirtualnych sygnałów do minimalizacji błędów w naszym poznaniu, a także w naszych zachowaniach i działaniach.

Pierwszy dzień konferencji zakończył się tymi dwoma wykładami gościnnymi. Natomiast drugi dzień konferencji, 30 maja, rozpoczął się gościnnym wystąpieniem Marcina Sobieszczańskiego z Nice Sophia Antipolis University. Sobieszczański od blisko dwudziestu lat współpracuje z toruńskimi kognitywistami. W 2005 r. we współpracy z Urszulą Żegleń organizował na UMK konferencję „Art – Brain – Emotions” oraz tworzył program Festiwalu Nauki i Sztuki, któremu towarzyszyły wystawy, performanse, spotkania i dyskusje z udziałem grupy artystów z Francji. Do toruńskich studentów kognitywistyki Marcin Sobieszczański przyjeżdża w ramach programu Erasmus i również zaproszenie na jubileusz toruńskiej kognitywistyki mógł połączyć z pobytem dydaktycznym na UMK. Na konferencji przedstawił fascynującą ze względu na zaawansowaną technologię medialną prezentację „Apparatus and media effect in 360 video”.

Drugi dzień był tematycznie bardzo zróżnicowany. Po wykładzie Sobieszczańskiego sesję południową rozpoczęli kognitywiści poznańscy z Zakładu Logiki i Kognitywistyki Uniwersytetu Adama Mickiewicza. Pierwszy referat, poświęcony formalnej analizie rozumowania kierowanego pytaniami wyjaśniającymi i dopełniającymi, „Formal analysis of reasoning: why, what for, and how?”, wygło-

² W KogniLab realizowane są projekty dotyczące rzeczywistości wirtualnej. W 2019 r. KogniLab był pracownią samodzielną działającą na Wydziale Katedry Kognitywistyki. Od roku akad. 2019/2020 KogniLab, choć nadal stanowi zaplecze empiryczne Katedry, nie jest jej częścią, a obydwie jednostki wchodzi do nowo utworzonego Instytutu Badań Informatyki i Komunikacji.

sił Mariusz Urbański (ówczesny dyrektor Instytutu Psychologii), a po nim swoje badania prezentował Paweł Łupkowski. Referat Łupkowskiego dotyczył klasycznego dla kognitywistów tematu testu Turinga, „Turing’s 1948 »paper chess machine« test as a prototype of the Turing test”. Z kolei para toruńskich kognitywistów, Anita Pacholik-Żuromska i Daniel Żuromski, przedstawiła badania z semiotyki kognitywnej: „The transformative conception of sign. Some reflections about cognitive semiotics”. Sesję zakończył referat Pawła Kawalca z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Badacz ten zaprezentował interdyscyplinarny program badań służący do klasyfikacji zaburzeń psychicznych („Research domain criteria (RDOC) Program as an Interdisciplinary Approach to Classification of Mental Disorder”). Sesja popołudniowa była sesją studencką, w której wykładowcy mogli z satysfakcją wysłuchać wystąpień swoich studentów. W tej części znalazły się trzy referaty studentów, którzy reprezentowali trzy poziomy studiów: I stopnia – licencjacki, II stopnia – magisterski, i III stopnia – studiów doktoranckich. Wszystkie referaty miały charakter badawczy. Pierwszy, „How the brain creates the language – what does neurolinguistic stand on?”, wygłoszony przez studenta II roku studiów licencjackich UMK, Mateusza Bagińskiego, zawierał omówienie wyników najnowszych badań nad modelowaniem procesów językowych uwzględniających badania przeprowadzone na pacjentach z afazją. Drugi, „Interdisciplinary approach to procedures”, zaprezentowany przez Olgierda Borowieckiego (studenta I roku studiów II stopnia), wspomnianego już laureata Diamantowego Grantu, skupiał się na specjalistycznym podejściu interdyscyplinarnym do badań funkcjonalnych mózgu dotyczących związku między pamięcią proceduralną, prakcją bądź dyspraksją. Sesję zakończyła doktorantka Karolina Finc, która zaprezentowała wyniki swoich badań, prowadzonych w ICNT, nad reorganizacją funkcjonalnej sieci neuronalnej w procesach poznawczych („Reorganization of human brain functional network during cognition”).

Po sesji studenckiej odbył się jeszcze wieczorny wykład z serii *key-lectures* prof. Ducha, który należy do prekursorów toruńskiej kognitywistyki. Włodzisław Duch, jak zwykle w fascynujący sposób, przybliżał słuchaczom rozumienie aktywności mózgu w wystąpieniu zatytułowanym „How can we understand brain activity?”.

Trzeci dzień był dniem polskim z sesją panelową przygotowaną przez przewodniczącego Polskiego Towarzystwa Kognitywistycznego Macieja Witka (prof. Uniwersytetu Szczecińskiego) wraz z Urszulą Żegleń. Tej części, która podporządkowana była tematowi konferencji, paneliści dzielili się głównie doświadczeniem z własnych środowisk. Wprowadzeniem do dyskusji było wystąpienie prof. Ducha, który wskazał na trudności związane z prowadzeniem badań i kształceniem interdyscyplinarnym w obszarze kognitywistyki, spowodowane brakiem odpowiednich regulacji prawnych. Uczestnicy panelu bardzo krytycznie ocenili nowy podział dyscyplin w przypisaniu kognitywistyki do nauk o komunikacji społecz-

nej i mediach. Była to robocza dyskusja, bardziej o charakterze wewnętrznym, odnosząca się do poznania problemów i perspektyw dla kierunku kognitywistyka po wejściu ustawy 2.0, a także do tego, jak każdy z reprezentowanych ośrodków jest przygotowany do zmian wprowadzonych przez reformę. A reprezentowane były następujące ośrodki: poznański, który jako pierwszy w Polsce otwierał kierunek studiów kognitywistycznych na Wydziale Psychologii (i tak jak psychologia jednolity pięcioletni, po wejściu zaś reformy podzielony na dwustopniowy); drugim ośrodkiem, który rozpoczął kształcenie na kierunku kognitywistyka, jest Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie kierunek prowadzony był najpierw w Instytucie Filozofii na Wydziale Humanistycznym, po wejściu reformy w Instytucie Badań Informacji i Komunikacji przekształconego Wydziału Filozofii i Nauk Społecznych; ośrodek lubelski UMCS, gdzie studia kognitywistyki prowadzone są na Wydziale Filozofii i Socjologii; szczeciński, który prowadzi kierunek kognitywistyka komunikacji, i białostocki, gdzie studia kognitywistyka i komunikacja w strukturze uczelni prowadzone były najpierw w Instytucie Filozofii, następnie w Instytucie Socjologii, po czym po wprowadzeniu reformy znów wchodzi w skład Instytutu Filozofii.

Zabrakło przedstawicieli trzech aktywnych środowisk akademickich prowadzących kierunek kognitywistyka, tj. Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II³.

Okazją do szerszych spotkań w gronie kognitywistów są zaś odbywające się od 2002 r. Zjazdy Polskiego Towarzystwa Kognitywistycznego, które zapoczątkowane zostały w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, ponieważ tutaj w 2002 r. zostało utworzone Polskie Towarzystwo Kognitywistyczne. Następne Zjazdy PTK odbywały się na Uniwersytecie Adama Mickiewicza i w ośrodkach, w których kolejno powstał ten kierunek studiów (na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej, Uniwersytecie Szczecińskim, Uniwersytecie w Białymstoku, Uniwersytecie Jagiellońskim). Pandemia przerwała ciągłość Zjazdów, ale nadal zapowiadany jest, przełożony z 2020 r., XIII Zjazd PTK. Ma odbyć się znowu w Toruniu, z zaangażowaniem także Komitetu Naukoznawstwa, przejmującym patronat nad tym wydarzeniem.

³ Ta lista uczelni prowadzących kierunek studiów kognitywistyka jest już poszerzona.